

λιτών, προσκληθεὶς ὡς μέλος συνοδικὸν καὶ ἐνδημήσας ἐν Κων/πόλει ἐδικαιώθη ὑπὸ τοῦ τότε Κων/πόλεως πατριάρχου αἰσιμαίου Ἰωακείμ τοῦ ΒΟΥ καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου, ἥς μέλος ἐτύγχανον καὶ ὁ ὑποφαινόμενος, ἵνα ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν προκαθίσταται καὶ ἐν ταῖς χοροστασίαις προΐσταται τοῦ Λαρίσσης Στεφάνου καὶ τῶν μετ' αὐτὸν μητροπολιτῶν, ἅτε φέρων ἐν χερσὶ συνοδικὸν πιττάκιον, ἀπονέμον αὐτῷ τὸ προνόμιον τοῦ «ἔχειν τὸν τόπον» τοῦ Βερροίας.

Ταῦτα κατ' ἐμὴν ταπεινὴν γνῶμιν τὰ περὶ αὐτῶν ἀπόκειται εἰς τὴν βαθεῖαν κρίσιν τῶν πεφωτισμένων μελῶν τῆς Ἐταιρίας, ἥς τὰς ἐμβριθεῖς μελέτας καὶ σπουδαίας ἐργασίας οὐ διαλείπω μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖν καὶ ἐγκαρδίως ἐπενυλογῶν.

Ἐξαιτούμενος δὲ τὴν χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ πανδόφου Θεοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἐντιμα μέλη τῆς φιλομούσου Ἐταιρίας, διατελῶ

Ἐν Ἀμυσῷ τῇ 14 Ἀπριλίου 1893.

ὑπερένθερος πρὸς Θεὸν εὐχέτης ὑμῶν
καὶ πρόθυμος

† Ὁ Ἀμασεῖας ΛΑΘΙΜΟΣ.

Β'.

Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ ὀδωτάτου ἱερέως

κ. AUVRAY.

Περὶ τοῦ τίτλου «προέδρου» ταῦτα καὶ βραχύτατα. Ἀνέγνων παρὰ Δουκαγγίφ· «Πρόεδρος Ἀντιοχείας, . . . Λαοδικείας, . . . τῶν Ἐφεσίων, . . . Δορυλαίου, . . . τῆς Κωνσταντινουπόλεως, . . . τῆς Ρώμης». Θεοδώρητος, ὡς εἶπε, τὸν τίτλον ἐκείνους πᾶσι τοῖς ἐπισκόποις ἀδιακρίτως ἀπένευμε γράψαν (Ἐκκλ. ἱστορ. Βιβλ. Δ'). «Πρόεδρος ταῖς δεσμεύαις ἐκκλησιαστικαῖς προεδράλλετο». Ἰσως δ' ἐν τοῖς κάτω χρόνοις οἱ ἐξαρκουσὶν τινῶν ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι, χωρὶς τῶν λοιπῶν, ἐκαλοῦντο πρόεδροι. Συλλογὴ τις πάντας τοὺς τόπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐν οἷς ὁ τίτλος τυγχάνει, συνέχουσα ἤθελεν ἀναφωτίζει τοῦτο τὸ ἐκκλήτημα· ἔργον ὄντως προχειρότατον.

Δῖλλον δ' ἐστὶν ὅτι ὁ Ἡρακλείας μόνος τῷ τίτλῳ «προέδρου» ἐτιμήθη ἐπὶ τοῦ Ἀγδρυτικοῦ Παλαιολόγου. Τότε γὰρ κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ αυτοκράτορος ἐκείνου ἀνομόσθησαν ὁ τῆς Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας «ὑπερτίμος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξαρχὸς πάσης Ἀνατολῆς», ὁ τῆς Ἐφέσου «ὑπερτίμος καὶ ἐξαρχὸς πάσης Ἀσίας», ὁ τῆς Ἡρακλείας «πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξαρχὸς πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας», τριάκοντα δύο μητροπολῖται «ὑπερτίμοι καὶ ἐξαρχοί», οἱ ἄλλοι μητροπολῖται «ὑπερτίμοι», οἱ ἀρχιεπίσκοποι, οἵτισιν οὐδεὶς ἐπίσκοπος ὑπετάσσεται ὑποταγμένοι αὐτοὶ οὐδενὶ ἄλλῳ μητροπολίτῃ, «ἀγιώτατοι».

Ὅθεν ἐν τῷ ὑμετέρῳ συγγράμματι (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀθηνῶν σελ. 144) ὅτις 4) ἀναγινώσκεται «τοῦ τε Ἡρακλείας καὶ προέδρου τῶν ὑπερτίμων».

Περὶ τῶν τίτλων ἐκείνων μετῴτερον τὴν τὴν ἑλάν- νικῶν ἐπισκόπων ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον Ι' ἵνα μαρτυρῶσι τὴν ἑαυτῶν αὐτῷ ὑπακοήν περὶ τῆς εἰρήνης τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Μετῴτερον καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Βέγκου σύνοδον.

Τίτλος «τόπον ἐπέχοντος». Βαλσαμών ἐν ἐκθέσει τοῦ Β' κανόνος τῆς Α' ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκου- μενικῆς συνόδου, εἰ μὴ ἀπατάμαι, γράφει ὅτι ἐξεδίη, ἔνεκα αἰτιῶν τινῶν, προστιθεῖν ἄλλοις ἐπισκόποις τὰς ὑπὸ τῶν ἔθνῶν κεκρατημένας ἐκκλησίας. Τοῦτο γὰρ αἱ σύνοδοι συνεχώρησαν ἐπεικεῖα τινὶ ἀναγκαίᾳ κεχηρμένῃ. Καὶ δὴ καὶ ἐξῆν τισὶ τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων ἐπὶ τοὺς θρόνους τῶν ἐντραπειδῶν αὐτοῖς ἐκκλησιῶν καθέζεσθαι. Τοῦτο συνομολογεῖ δὲ τὸ Βάλσαμών ἐπιλέγει. «Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος δέδωκε τῷ μητροπολίτῃ Ναζιανζοῦ τὴν ἐκκλησίαν Ἀγκύρας». Ἄγνοω τίς αὕτη ἡ σύνοδος. Ὅμως φησὶν ὁ πατὴρ Lequien (Oriens Christianus) ὅτε Βαλσαμών ἠκμαζεν, αἱ ὑπογραφαὶ τῶν μητροπολιτῶν τοῦ τε Ναζιανζοῦ καὶ τοῦ Ἀγκύρας ἐχωρίζοντο. Μετὰ δὲ τὴν κατὰπτωσιν Ναζιανζοῦ οἱ τῆς Ἀγκύρας μητροπολῖται διέμειναν. Νομίζω ὅτι μετ' ὀλίγον, ἐπὶ τῶν τούρκων, ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγκύρας ἐδόθη τῷ Σεβαστείας, ἐπεὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ συγγράμματι (Συμβολαὶ, κλπ. σελ. 114, στ. 5) ὁ Σεβαστείας καλεῖται (τῷ 1465) «τὸν τόπον ἐπέχον τοῦ Ἀγκύρας». Ὅθεν οἶμαι ὅτι οἱ τόπον ἐπέχοντες παρωμοιοῦντο τὰ πολλὰ τοῖς παρ' ἡμῶν in partibus infidelium καλουμένοις ἐπισκόποις. Οἱ λατῖνοι ἐπίσκοποι in partibus ἀξίωμα μόνον ἐχούσιν ἀνευ δικαιοδοσίας.

Μετῴτερον τὸ συγγράμμα τοῦ πατρός Lequien «Oriens Christianus», καὶ τὸ τοῦ πολυμαθεστάτου ἡμῶν κανονογράφου Θωμασσίνου, ὅσπερ πολλὰ ἀπὸ τοῦ Βαλσαμώνος ἀναφέρει. «Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise», Paris 1725.

Ὅλος ὑμέτερος, πολυμαθεστάτε κύριε ἐν ἀγάπῃ καὶ Χριστῷ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΩΒΡΑΪ
ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Ἰωσήφ.

Παρατηρήσεις πρόχειροί ἐπὶ τοῖς τίτλοις τοῖς οὗτο MANOYHA ΓΕΔΕΩΝ:

Προέταξα ἐπίτιδες, ἀγαπητοί, τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἐπεμψέ μοι ὁ πανοσιώτατος ἐν Ρωμὴν προεδύτερος καὶ φίλος μου Emmanuel Auvray, ὅπως ἐπιτραπῇ μοι βραχυλογία τις ἐν τῇ γνωμοδοτήσει περὶ τίτλων ἄλλοτε μὲν ἐχόντων τινα σημασίαν, ἥδη δὲ μηδεμίαν ἐννοίαν. Ὅλιγα μέλλω υποβαλεῖν ὑμῖν ἐπὶ τοῦ νέου ζητήματος, ὅσοι εἰσάγαγεν ὁ φίλτατος ἑταῖρος κ. Ἡ. Ἀλεξανδρίδης. Νομίζω ὅτι ἡ λέξις «πρόεδρος» ἔσκεν ἀμείβαν περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ κανονικὸν δικαίον κορυφωθείς ἐν τῷ αἰῶνι ἡμῶν ἐλάβαν σημασίας διαφόρους, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Β' Κανόνος τῆς Β' οἰκουμενικῆς Συνόδου οὐδαμῶς ἐξηγείται, μήτε εὐδοκῶται τοῦ τίτλου ἡ χορήγησις. Ὁ Κανὼν οὗτος θεσμοθετεῖ περὶ τῶν ὑπερ-δικαιουσίων ἐπισκόπων, καὶ τῶν ὑπερτίμων ἐκκλησιῶν μὴ ἐπὶ τῇ, μηδὲ ἀπὸ τῆς τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας, τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν, τοὺς δὲ

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγκύρας ἐδόθη τῷ Σεβαστείας, ἐπεὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ συγγράμματι (Συμβολαὶ, κλπ. σελ. 114, στ. 5) ὁ Σεβαστείας καλεῖται (τῷ 1465) «τὸν τόπον ἐπέχον τοῦ Ἀγκύρας». Ὅθεν οἶμαι ὅτι οἱ τόπον ἐπέχοντες παρωμοιοῦντο τὰ πολλὰ τοῖς παρ' ἡμῶν in partibus infidelium καλουμένοις ἐπισκόποις. Οἱ λατῖνοι ἐπίσκοποι in partibus ἀξίωμα μόνον ἐχούσιν ἀνευ δικαιοδοσίας.

Μετῴτερον τὸ συγγράμμα τοῦ πατρός Lequien «Oriens Christianus», καὶ τὸ τοῦ πολυμαθεστάτου ἡμῶν κανονογράφου Θωμασσίνου, ὅσπερ πολλὰ ἀπὸ τοῦ Βαλσαμώνος ἀναφέρει. «Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise», Paris 1725.

Ὅλος ὑμέτερος, πολυμαθεστάτε κύριε ἐν ἀγάπῃ καὶ Χριστῷ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΩΒΡΑΪ
ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Ἰωσήφ.

Παρατηρήσεις πρόχειροί ἐπὶ τοῖς τίτλοις τοῖς οὗτο MANOYHA ΓΕΔΕΩΝ:

Προέταξα ἐπίτιδες, ἀγαπητοί, τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἐπεμψέ μοι ὁ πανοσιώτατος ἐν Ρωμὴν προεδύτερος καὶ φίλος μου Emmanuel Auvray, ὅπως ἐπιτραπῇ μοι βραχυλογία τις ἐν τῇ γνωμοδοτήσει περὶ τίτλων ἄλλοτε μὲν ἐχόντων τινα σημασίαν, ἥδη δὲ μηδεμίαν ἐννοίαν. Ὅλιγα μέλλω υποβαλεῖν ὑμῖν ἐπὶ τοῦ νέου ζητήματος, ὅσοι εἰσάγαγεν ὁ φίλτατος ἑταῖρος κ. Ἡ. Ἀλεξανδρίδης. Νομίζω ὅτι ἡ λέξις «πρόεδρος» ἔσκεν ἀμείβαν περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸ κανονικὸν δικαίον κορυφωθείς ἐν τῷ αἰῶνι ἡμῶν ἐλάβαν σημασίας διαφόρους, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Β' Κανόνος τῆς Β' οἰκουμενικῆς Συνόδου οὐδαμῶς ἐξηγείται, μήτε εὐδοκῶται τοῦ τίτλου ἡ χορήγησις. Ὁ Κανὼν οὗτος θεσμοθετεῖ περὶ τῶν ὑπερ-δικαιουσίων ἐπισκόπων, καὶ τῶν ὑπερτίμων ἐκκλησιῶν μὴ ἐπὶ τῇ, μηδὲ ἀπὸ τῆς τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας, τὸν μὲν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον τὰ ἐν Αἰγύπτῳ μόνον οἰκονομεῖν, τοὺς δὲ

τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους τὴν Ἀνατολὴν μόνον διοικεῖν . . . κτλ. Ἀκλήτους δὲ ἐπισκόπους ὑπὲρ διοικήσιν μὴ ἐπιβαίνειν ἐπὶ χειροτονία, ἢ τιδὴν ἀλλαις οἰκονομίας ἐκκλησιαστικαῖς» κτλ. Ὁ ἐρμηνευτὴς Βαλσαμῶν ἐξηγεῖ ἐνταῦθα, μᾶλλον δὲ εἰκάζει ὅτι «τὸ προσηνωθῆαι κατὰ λόγον οἰκονομίας ἐκκλησιαστικῆς τιδὴν ἐτέρας ἐκκλησίας, ὑπὸ ἐθνῶν κατεχομένης, ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος, ὡς εἴκειν, ἐνδέδεται· αὐτίκα γὰρ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος δέδωκε τῷ μητροπολίτῃ Ναζιανζοῦ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγκύρας».

Ἡ λέξις «προσηνωθῆαι» δυνατόν ἢ ἀδυνατῆσαι ἡμᾶς εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Βεβαίως οὐδεὶς λόγος περὶ μεταθέσεως ἀπὸ μιᾶς ἐπισκοπῆς ἢ μητροπόλεως εἰς ἑτέραν. Τὸ κακὸν τῶν μεταθέσεων, οἷας οἱ τελευταῖοι χρόνοι καθιέρωσαν, δηλοῦν μετὰ τὰς τριτάτων καὶ πέντε, ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ IB' αἰῶνος. Ἀκανόνιστος εἰ μὴ καὶ πρώτη καὶ ἀνομιώτατη μετάθεσις ἐγένετο ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Ἀγχιάλου, (1167—1177) ἐφ' οὗ, συνόδου τοπικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βεβαίως συγκροτηθείσης, ἐν ἣ παρίσαν οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, Μιχαὴλ ὁ Ἀμασειας, ὅστις «καθὸ σχολάζων» εἶχε λάβει «καὶ τὸν τόπον τοῦ Ἀγκύρας», μετετέθη τότε εἰς τὴν Κερασοῦντα. Εἰτὰ ἐτέρα ἡ τοῦ μοναχοῦ Πεντακτένη ἢ Πενταῖα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικήτα Μοντάνη, ὅστις μετήγαγεν αὐτὸν εἰς Λαμνὸν ἀπὸ Ῥωδιάνων· μετὰ μικρὸν μετετέθη εἰς Μαρώνεια. Συγχρόνως δὲ καὶ Νικηφόρος ὁ Γαγγρῶν, ὢν ἄμα καὶ ἡγούμενος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς Κοσμιδίου καὶ «σχολάζων», ἔλαβε τὴν μητρόπολιν Ἀμάστριδος· ὁ Λεοντοπόλεως «καθὸ σχολάζων» τὴν Ἀρκαδιούπολιν· ὁ Ἀλεξίουπόλεως «σχολάζων» ἔλαβε τὴν Ἀβυδὸν, ὕστερον καὶ τὴν Ἀπρω· τοιαύτας τινὰς μεταθέσεις, ἢ ἐπισταμένη τῆς ἱστορίας ἔρευνα δεικνυσὶν οὐχὶ μεταθέσεις ὡς σήμερον ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ προσωρινὰς συνενώσεις, δύο ἐπισκόπων ἐν ἐνὶ προσώπῳ. Παρατηρητέον ὅτι κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, ὅτε περὶ τὸ τέλος αὐτοῦ ἐγράφη τὸ ἀδελφὸν Σημεῖωμα περὶ μεταθέσεων (ἀνάρησθαι ἐν τόμῳ B' τοῦ Συντάγματος Ράλλη καὶ Ποτλῆ ἀπὸ σελίδος 391—394), ὁ σχολάζων, ἦτοι ὁ χειροτονούμενος καὶ μὴ γινόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, ἢ μὴ δυνάμενος ὁπωσδήποτε ἢ μεταθεῖν εἰς τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ παροικίαν, «καθὸ σχολάζων» ἐλάμβανεν ἑτέραν ἐπισκοπὴν ἢ μητρόπολιν. Οὕτε βεβαίως ἐλογίζετο τὸ τοιοῦτο μετάθεσις, κατὰ τὴν σημερινὴν ἐκδοχὴν τῆς λέξεως· τοιαύτην μετάθεσιν καὶ μάλιστα ἀκανόνιστος ἐθεωρήθη ἡ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἀπὸ Ναζιανζοῦ εἰς Κωνσταντινουπόλιν μετάθεσις, δι' ἣν ἐγένετο καὶ τοσοῦτος τότε λόγος, ἐνφ' ὃ Προκλός, Κυζικίου μὲν χειροτονηθεὶς μητροπολίτης, μὴ δεχθεὶς δ' ὑπὸ τῶν Κυζικηνῶν, διέμεινεν ἐν Κων/πόλει (426—434) καὶ πατριάρχης ἀνεδείχθη κατόπιν. Ἀρα βεβαίως ἦσαν πρὶν τὰ παραδείγματα «σχολάζοντων» ἐπισκόπων, ἀποκαθησταμένων εἰς τὴν μητρόπολιν· ἀλλ' ὅτε πλέον αἱ περιστάσεις ἤρξαντο παρεμβάλλουσαι πρόσκομμα πρὸς μετάθεσιν τῶν νομίμων ἐπισκόπων εἰς τὰς νομίμους αὐτῶν παροικίας, ἢ Ἐκκλησία, οὐχὶ «κανονικῶς», ἀλλὰ «κατὰ λόγον οἰκονομίας», ὡς ὁ

Βαλσαμῶν λέγει, πρέβαιναν εἰς μετάθεσιν κατὰ τὴν τότε σημασίαν τῆς λέξεως· ὁ Ἀμασειας Μιχαὴλ δὴλον οὖν εἶχε τὸν τόπον τοῦ Ἀγκύρας· ἦν δὴλον ὅτι μητροπολίτης Ἀμασειας, λαμβάνων τὴν τετάρτην τάξιν, ἦν εἶχεν ὁ Ἀγκύρας, οὐχὶ δὲ δωδεκάτην, ἄμα δὲ καρπούμενος τὰ δικαιώματα ἐκείνου· ὁ Γαγγρῶν, καὶ αὐτὸς σχολάζων, δεικνύει ὅτι ἔμεινεν ἐν Κων/πόλει, μὴ δυνάμενος ἢ μεταθεῖν εἰς Γάγγρας· Ἀμάστριδος γενόμενος, ἦν μητροπολίτης Γαγγρῶν, ὡς ἐπίσης ὁ Μιχαὴλ ἦν μητροπολίτης Ἀμασειας· διὸ καὶ γε δὴ, ὁ μὲν ἐν Ἀγκύρᾳ μεταβαίνων, ὁ δὲ εἰς Ἀμάστριδα οὐδ' αὖθις ἦδύναντο ἢ ἐγκαθιδρύσασθαι αὐτοὺς ἐν τῷ ἱερῷ συνθρόνῳ, διὰ τὸ «κατ' οἰκονομίαν» εἶναι μητροπολίτας τῶν δευτέρων τούτων μητροπόλεων, οὐχὶ δὲ κανονικῶς. Ἡ θέσις αὐτῶν ἦν τρόπον τινὰ μεταξὺ τοῦ κανονικοῦ καὶ τοῦ ἀκανονίστου.

Τὰς τοιαύτας μεταθέσεις ἐδικαίωσεν, ἢ ἐπέβαλεν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐξήγησε ἢ εὐκολύνῃ χάριν τῶν κληρικῶν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, θεσπίσας ἐν μνημ. Νοεμβρίου τῆς B' Ἰνδικτιῶνος, δηλοῦσιν τῷ 1093, «ἀπαρεμποδίστως ἀρχιερεῖς ψηφίζεσθαι εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας τὰς παρὰ τῶν ἐθνῶν κατεχομένας, κἂν οὐ δύνανται καταλαμβάνειν τοὺς λαχόντας τούτοις θρόνους». Ἀλλ' οὐκ ἐδίδοτο διὰ τῆς Νεαρᾶς τοῖς οὕτω δύο μητροπόλεσι ἔχουσι μῆτε τὸ ὄνομα προέδρου, μῆτε κἂν ὁ τίτλος «τόπον ἐπέχοντος». Ὁ τίτλος οὗτος νομίζω ὅτι ἦν τίτλος τιμῆς, συνεπάγων τὸ δίκαιον τοῦ κατὰ τὰς ἱεραρχίας καὶ τὰς συναθροίσεις προϊστάσθαι μητροπολιτῶν τινῶν· ὁ Ἀμασειας «ἐπέχων τὸν τόπον» τοῦ Ἀγκύρας ἐκαθέζετο βεβαίως οὐχὶ δωδεκάτος, ἀλλὰ τέταρτος· ὁ Οὐγκροδλαχίας «τὸν τόπον ἐπέχων» τοῦ Καισαρείας Καππαδοκίας εἴπερ ἐπεθύμει ποτὲ ἢ μεταθεῖν εἰς Καισαρείαν ἢν ἀδύνατον ἢν μετασχεῖν τοῦ δικαίου τῆς ἐν τῷ ἱερῷ συνθρόνῳ ἐγκαθιδρύσεως μῆτε τῶν λοιπῶν δικαίων τοῦ Καισαρείας μητροπολίτου. Τὰ παραδείγματα ταῦτα σπανίζουσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον — ἐὰν ὑπάρχῃ πλεῖστον ἐν τῇ ὀλιγότητι — δεικνύουσιν ὅτι μηδεμίαν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἱερατικὴν ἠδύνατο ἢ ἀσκήσῃ ὁ «τὸν τόπον ἐπέχων» ἐπὶ τῆς ἐπεχομένης μητροπόλεως. Οὕτε ἐν μεγάλας καὶ οἰκουμενικαῖς Συνόδοις ὁ μοναχὸς ὁ τόπον ἐπέχων ἢ «πληρὴν τόπον» πατριάρχου ἠδύνατο κατὰ τὰς ἱεραρχίας ἢν προκαθεσθῇ τοῦ Ἀλεξανδρείας λ. χ. ἢ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων.

Συγχέονται, βλέπετε, τὰ περὶ τοῦ ἐνὸς τίτλου λεγόμενα πρὸς τὰ περὶ τοῦ ἐτέρου, ἀλλ' ἀδύνατον ἐστὶ νὰ ἀποσπασθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων· ἐπειδὴ δὲ τὰ περὶ τοῦ τίτλου «τόπον ἐπέχοντος» εἰσὶν ἢ τοῦλάχιστον φαίνονται μοι καὶ μᾶλλον εὐληπτα καὶ μᾶλλον ἀπαιτοῦντα λόγον βραχύν, καλὸν ἢν προταχθῶσιν.

Ὁ τίτλος ἔχει ἱστορίαν βραχείαν, ὁ περὶ τούτου λογαριασμὸς ὀλίγα κονδύλια ἀριθμεῖ, καὶ τούτων δύναμαι ἢν ὑπομνήσω ὑμῖν τὰ πλείω. Εὐρίσκω τὸν τίτλον κατὰ τὸν IB' αἰῶνα καὶ κυρίως ἔκτοτε «τὸν τοῦ Ἀγκύρας τόπον» μᾶλλον ἄξιον λόγου, κατὰ τὰς ὀλίγας ὑπ' ὅψιν μου πηγὰς· οἷον ὁ Ναζιανζοῦ ἐπὶ Βαλσαμῶνος εἶχε τὸν τόπον τοῦ Ἀγκύρας· ἐχωρίζοντο βεβαίως αἱ δύο μητροπόλεις αὗται, φαίνεται δ' ὅτι μὴ δυνάμενος εἰς Ναζιανζὸν ἢν μεταθεῖν ἔλαβε

καὶ τὴν Ἀγκυραν· ὁ δὲ Μιχαὴλ Ἀμασειας ἐπέιχε καὶ αὐτὸς τὸν τόπον τοῦ Ἀγκύρας. Τῷ 1465 ὁ Σεβαστείας (μὴ ὑπαρχούσης πραγματικῶς) ἐπέιχε τὸν αὐτὸν τόπον. Τῷ 1484 ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐπέιχε τὸν τόπον τοῦ Ἀγκύρας (Ἐπ. Σταματιάδου Ἐκκλ. η. σ. Σὺ λ λ ε κ τ α· σελ. 20. Χύχα περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα· ἐν προλεγόμενοις). Ἐν τούτοις φηρόν ὅτι ἡ μητρόπολις Ἀγκύρας οὐδέποτε διετέλεσεν ἄμειρος ἀρχιερέως κανονικοῦ, ὡς οὐδ' ἡ μητρόπολις Καισαρείας Καππαδοκίας, ἥτις εἶχε μητροπολίτην, οὐ τὸν τόπον ἐπέιχε ὁ Οὐγκροβλαχίας, ὡς οὐδ' ἡ μητρόπολις Ἐφέσου, ἔχουσα καὶ αὕτη μητροπολίτην, οὐ τὸν τόπον ἐπέιχε, ὡς ἐλέγετο ποτε, ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος· (Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων, τόμ. Ε', σελ. 492). Ὅτι ὁ τίτλος ἦν κυρίως ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τιμητικὸς δευκνύει τὸ ἀπὸ τοῦ 1293 ἐκδοσθέντος χρυσόδουλλου Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου περὶ τῶν δικαίων καὶ προνομίων τοῦ μητροπολίτου Μονεμβασίας, περὶ οὗ, προβιβασθείσης τῆς μητροπόλεως εἰς δεκάτην ἀπὸ τριακοστῆς τετάρτης, διέταξεν ἵνα ἐπέχη «τὸν τόπον τοῦ Σίδης», εἰ καὶ τὸν τόπον τοῦ Σίδης ἐπέιχε κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1474 ὁ Σωζοπόλεως Ἀθανάσιος, ἐνῶ ὁ Μονεμβασίας, πάντως ἐπὶ ἐκπομπῆς καὶ τῶν τίτλων αὐτῶν, ἀνῆλθεν εἰς τὸ ναδίρ τῆς δόξης, κτησάμενος τὸν τόπον τοῦ Ἱεροσολύμων, ὡς ἐν τῷ Συνταγματικῷ τοῦ Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων φαίνεται. Τῷ 1488 ὁ Μελενίκου Γρηγόριος ἐπέιχε τὸν τόπον τοῦ Σάρδεων, τῷ δὲ 1561 Ἰωάσαφ ὁ Εὐρίπου ἐπέιχε τὸν τόπον τοῦ Κυζίκου. Ὡστε οἱ τίτλοι ἐδίδοντο τιμῆς ἕνεκα, καὶ πολὺ πιθανῶς ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἀπὸ μητροπόλεως ἀνωτέρας τῇ τάξει ὑπεδιβάζετο τις· τοῦ τοιοῦτου, κατ' ἐμέ, κανόνος ἐξαίρεσις ἐγένετο διὰ τὸν Οὐγκροβλαχίας καὶ τὸν Μονεμβασίας, τῇ διαφορᾷ μόνον ὅτι ἡ μὲν Καισαρεία ἔσωζε καὶ ὄνομα, καὶ πληθυνσμὸν καὶ τιμὴν ὀρθοδόξου παροικίας, ἡ δὲ μητρόπολις Σίδης ἀπὸ πολλοῦ ἐξηλείφθη ἐκ τοῦ ἐνεργεῖα Τακτικοῦ, πολὺ πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 1397. Ἐγραψά τινα, σχεδὸν ἔχοντα πρὸς τὸ ζήτημα, ἐν διατριβῇ μου ἐπὶ τοῖς Σφάλμασι τῶν Ἐπισκοπικῶν Καταλόγων ἐν Β' τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ «Κήρυκος».

Σήμερον οὐδὲν πλέον ἀπονέμεται τίτλον «τόπον ἐπέχοντος», καίτοι προδιήλως εἰς τὸν Πετροπολίως ἀνήκει τὸ δίκαιον τὸ τέως ἰδιάζον τῷ Οὐγκροβλαχίας, ὁ δὲ Ἀθηνῶν ἔδει ἵνα ἐπέχη τὸν τόπον τοῦ Ἐφέσου. Συμπεραίνω ὅτι ὁ τίτλος ἦν τίτλος τιμῆς, καὶ ὅτι μόλις ὀλίγα παραδείγματα παρέχει ἡμῖν πρὸς λύσιν τῆς ἐρωτήσεως ἡ ἱστορία.

Ὁ τίτλος «πρόεδρος» γίνεται μοι πολὺ συνεχῶς ἀνεξήγητος. Εὐρίσκω λόγον χάριν τῷ 1488 Θεοφάνην μητροπολίτην πρῶτον Σουγδαίας ὑπογραφόμενον «πρόεδρον Νικαίας». Ἡ τάξις, ἣν εἶχεν ὁ Νικαίας ἐν τοῖς Τακτικοῖς, ἦν ὀγδόη τὸ πρῶτον, ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος τετάρτη· ὁ δὲ Σουγδαίας ἔμενε πολὺ ὀπίσω, ἐννενηκοστὸς ἔκτος ὢν, τῷ δὲ 1488 ἴσως μὴ ὑπάρχων. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ἀφοῦ μετετιθεντό τινες εἰς τρεῖς μητροπόλεις, τὴν τετάρτην ἐλάμβανον ὡς πρόεδροι. Τοῦτο ὅμως οὐδαμῶς ἐξηγείται, μήτε συγχωρεῖται κἀν, διαμπερὲς χλεῦν τῶν Κανόνων ὄν. Ὅστις ἀνέγνω παλαιούς κώδικας, εὐρίσκει δυστυχεῖς ἀρχιερεῖς καθαιρουμένους τρεῖς καὶ τετρά-

κις, λαμβάνοντας ἐκάστοτε νέαν μητρόπολιν, ἀλλὰ μὴ ὑπογραφόμενους πρόεδρους, τοῦθ' ὅπερ δευκνύει προφανεστάτην ἀμαθίαν· ἐφ' ὅσον μάλιστα τινὲς μόλις καθαιρούμενοι συνεψήφισαν τὸν διάδοχον αὐτῶν. Ἐννοῶ ἐπίσης τὸν κατὰ τὸ 1667 «πρόεδρον Χίου Ἰγνάτιον» (Βελούδου Χρυσόδουλλα καὶ Γράμματα, σελ. 87) ὄντα πρότερον ἀρχιεπισκοπὸν Ἀχρειδῶν, δευκνύοντα δὲ ὅτι πρόεδρος Χίου, ἥτοι εἶδος τι μητροπολίτου ὢν, ἐκέκνητο δίκαια αὐτοκεφάλου, δικαιούμενος ἵνα ποιῆται τὸ μνημόσυνον οὐχὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ «πάσης ἐπισκοπῆς»· λέγω δικαιούμενος, διότι εἴπερ ἐδίαζεν αὐτὸν πατριάρχης τις ἡδύνατο ν' ἀποδυθῇ τὸ δίκαιον αὐτοῦ τοῦτο. Καὶ ὅμως κατὰ τὸ 1689 εὐρίσκω «πρόεδρον Διδυμοτίχου Νεκτάριον» (Νεοκλέους τὸ Κανονικὸν δίκαιον κλπ. σελ. 95), ὅστις πρότερον διοικῶν ἴσως ὑπερόχον τινα κατὰ τὴν τάξιν μητρόπολιν ὑπεδιβάσθη εἰς Διδυμότιχον. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εὐρίσκω μητροπολίτας ἀπὸ ὑπερόχου (κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν τάξιν) μητροπόλεως εἰς ὑποδεστέραν μετατιθεμένους καὶ τίτλον φέροντας πρόεδρου. Γερμανὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρειδῶν τὰ Βοδενὰ λαβὼν ὑπεγράφητο «πρόεδρος Βοδενῶν». Δαβὶδ ὁ Καστορίας λαβὼν τὴν μητρόπολιν Δεδρών ὑπεγράφητο «πρόεδρος Δεδρών». ὁ δὲ Ζωσιμᾶς Ἀχρειδῶν ὑποδιβασθεὶς εἰς Σιάτισταν ὑπεγράφητο «πρόεδρος Σιδανίου» (βλ. Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείας τόμ. Γ', σελ. 148—149, καὶ Μ. Ι. Γεδεών «Κανονικὰς Διατάξεις», τόμ. Α', σελ. 122). Πρόεδρους ἐν τούτοις τοιοῦτους σπανίως εὐρίσκομεν ἐν τοῖς αἰῶσι ΙΗ' καὶ ΙΘ', ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις καὶ τῆς ἐν νεωτέροις ἱστορίας τοῦ τίτλου ἐξεταζομένης, τὸ ζήτημα ἔσται ἄλυτον, δυσχερῶς εὐρεθισμένης τῆς καθ' ἑκάστον αἰῶνα ἐκδοχῆς καὶ σημασίας τοῦ τίτλου.

Ὁ σεβασμώτατος μητροπολίτης Ἀμασειας ἀναφέρει πολλὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ αὐτὸς μητροπολίτης εἶχε δύο ἐπαρχίας· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο βλέπω γινόμενον πολὺ συνεχῶς ἐν τῷ ΙΔ' αἰῶνι, πάντα δὲ τὰ παραδείγματα συνήγαγον ἐν τοῖς «Πατριαρχικοῖς Πίναξι» μου, καὶ ἐκ τούτων οὐδεμίαν ἐποριόμην λύσιν. Τὸν ὀνομαζόμενον ἢ τιτλοφορούμενον νῦν «πρόεδρον» οὐχ οὕτως ὠνόμαζεν ὁ ΙΔ' αἰὼν, ὅστις εἶδε καὶ πατριάρχην οἰκουμένικὸν οὐχὶ μετατιθέμενον ἀπὸ μητροπόλεως εἰς τὴν ὑπερκειμένην τῶν πόλεων, ἀλλ' ἐπιχειροῦντα «σὺλλληψιν πολλῶν ἁμα ἐπαρχιῶν». Πῶς λοιπὸν ἦν πρόεδρος τεσσάρων μητροπόλεων ὁ δικαίῳ καὶ κατὰ κανόνας καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ὢν πρόεδρος πάντων τῶν ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιερέων; Εἰ δὲ ὁ μὴ δυνάμενος ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν κληρωθεῖσαν αὐτῷ μητρόπολιν ἢ ἐπισκοπὴν ἐλάμβανεν ἑτέραν τινα ἐπισκοπὴν ἢ μητρόπολιν, ὁ ΙΔ' αἰὼν εἶχεν ἐν χρήσει ὄρον ἕτερον· τὸ «κατ' ἐπίδοσιν» λαμβάνειν μητρόπολιν τινα ἢ ἀρχιεπισκοπὴν· ὁ τοιοῦτος ὑπεγράφητο πρόεδρος· δηλαδὴ, ὁ «κατ' ἐπίδοσιν» λαμβάνων ἐπαρχίαν τινα ἦν οὐχὶ κανονικὸς αὐτῆς μητροπολίτης, στερούμενος τῆς τιμῆς τῆς ἐν τῷ συνθρόνῳ ἐγκαθιδρύσεως. Ὁ μὴ δυνάμενος μεταβῆναι εἰς Μελητηνὴν (Μαλάτειαν) ἐλέγετο καὶ ἐγράφετο λ. χ. Μελητηνῆς καὶ π ρ ὁ ε δ ρ ο ς Νικαίας, ἢ Προύσης, ἢ Μαρωνείας,

ἢ τι τοιοῦτον. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος «πρόεδρος» ἀπὸ τοῦ 1606, καθ' ὅσον γινώσκω, ὁριστικῶς ὑπεχώρησεν εἰς τὸν τιτουλάριον ἢ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐπίσκοπον καθὼς σήμερον λέγομεν. Τῷ 1606, Ραφαήλ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, στηριζόμενος εἰς τὴν Νεαράν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, τοῦ 1093, ἥς ἐμνήσθην ἄνω, ἐψήφισε μητροπολίτην Ματθαῖον Μυρέων, μητροπόλεως μὴ ὑπαρχούσης τότε, καὶ φρονῶν ὅτι ἐπρατε κατὰ παράδειγμα προγενέστερον. Οὕτως ἐπραξεν ὁ Δούκαρις μίαν εικοσαετίαν μετὰ τὸν Ραφαήλ χειροτονήσας μητροπολίτας Σίδης καὶ Συννάδων, καὶ τίς οἶδε τίνων ἐτι τεθνηκυῶν μητροπόλεων ποιμένας καὶ προέδρους, «διὰ τὸ μὴ ἀποσβεσθῆναι τέλος τὸ τῆς μητροπόλεως ὄνομα». Οἱ πρόεδροι ὅμως οὗτοι ὑπεγράφηοντο οὐχὶ Σίδης, ἢ Συννάδων, ἢ Σεβαστείας μητροπολίται «καὶ πρόεδροι: Βιζύης ἢ Χίου ἢ Σερρών ἐπὶ παραδείγματι, ἀλλ' ἀπλῶς δι' ἐνὸς ὀνόματος, τοῦ τῆς τεθνηκυίας ἐπισκοπῆς ἢ μητροπόλεως. Τοὺς προέδρους λοιπόν, ἂν ἢ συγκεχωρημένον ἢ εἰπωμεν τοὺς «κατ' ἐπίδοσιν ἐπαρχίαν τινα λαμβάνοντας, πρὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, διεδέξαντο μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον οἱ ἄνευ ἐνορίας οἱ τῆς σήμερον «τιτουλάριοι» ἐπίσκοποι. Νῦν ὅμως ὁ τίτλος «προέδρου» κέκτνται σημασίαν ἄλλοιαν, ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν, καὶ καθὸ καταγιγαρισθεῖς καὶ οὗτος, καλὸν ἢ παύσῃ διδόμενος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις χορηγοῦσα τίτλους πρέπει ἢ γινώσκῃ τί δίδει. Ὁ ἀγνοῶν τί ἐστὶ τὸ διδόμενον, ὁ μὴ γινώσκων τί ἐστὶ τὸ λαμβανόμενον, δίδει μηδὲν, καὶ λαμβάνει μηδέν.

ΤΑ ΑΓΙΑΣΜΑΤΑ ΩΣ ΛΕΙΨΑΝΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΝΑΩΝ*

... Πρὸ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἁγιασμάτων, τῶν ἐν τε τῷ Βουγιούκ-δερε καὶ τοῖς περίξ κειμένων, θεωρῶ καλὸν νὰ προτάξω, ἐν εἶδει εἰσαγωγῆς, βραχεῖα τινὰ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς γνώμης, ἣν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐσχημάτισα, ὅτι ὑπαρξίς ἁγιάσματος ὑποθέτει ἐν πολλοῖς τὴν συνύπαρξιν ναοῦ. Λέγω ἐν πολλοῖς, διότι τὴν μέχρις εἰκοσὶ καὶ τριῶν ἁγιασμάτων ἀπαρίθμῃσιν διαιρῶ εἰς τρεῖς κατηγορίας. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην κατατάσσω ἐκεῖνα τὰ ἁγιάσματα σὺν οἷς ἐκείντο, κατὰ τὴν ἐμὴν ταπεινὴν γνώμην, καὶ ναοί· εἰς δὲ τὴν δευτέραν, ὅσα ἐν ἀμφιδόλῳ καὶ μετὰ παρακεκινδυνευμένης τιнос τόλμης παραδέχονται ναοὺς συνυπάρχοντα· εἰς δὲ τὴν τρίτην, ὅσα νομίζω ὅτι ἐκ τυχαίων περιστάσεων, ἢ ἄλλων αἰτίων ἔνεκα, καθωρίσθησαν ἐν ἀγνώστοις χρόνοις νὰ σεβάζωνται ὡς ἁγιάσματα, ἕνα καὶ μόνον λόγον προβαλλόμενος, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ ἀλιτέρμονος πεδίου, ἢ εἰς τὰς σχισμάδας ἀπορρώγων βράχων, ὕδωρ γλυκὺ πηγαῖον ἢ ἐκ ρυακίων ὑψιζάνον. Ταῦτα δὲ λέγων καὶ γράφων, ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οὐδὲν σπουδαῖον προσκομίζω, ἀλλ' ἐξ ἄλλου δικαιούμαι νὰ ἐμ-

μένω εἰς πᾶν ὅ,τι δοκεῖ μοι ὀρθόν, μέχρις οὐ ἑτερός τις, ἤεττερος ἐμοῦ, ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον, ἀφοῦ ταῦτα περὶ ὧν γράφω, εἰσὶ νῦν ἀσέληνος καὶ πέλαιος εἰκασίων ἀμφιδόλων.

Ἡ μὲν θύραθεν ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ πρὶν ἢ ἐπινοήσωσι τοὺς ναοὺς, ἀνήγειρον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς βωμοὺς αὐτῶν ἐντὸς τῶν δασῶν καὶ ὑπὸ μεγάλα, ἀμφιλαφεῖ καὶ βαθύσκια δένδρα, Ἄλσιν καλούμενα· ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία διηγείται ὅτι καὶ οἱ Ἰσραηλῖται, παρ' οἷς αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο ἡ ἀπομίμῃσις τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν εἰδωλολατρῶν, ἐπραττον πᾶν τὸ ἐναντίον, τούτέστιν, ὅχι μόνον περιφρονητικῶς περὶ τῶν ἁλσέων ἐκείνων ὠμίζουν, καθὰ ἐν τῇ Γ' τῶν Βασιλειῶν ὁ Κύριος διὰ στόματος τοῦ προφήτου Ἠλίου λέγει: «Ἐγὼ ὑπολέλειμμαι προφήτης τοῦ Κυρίου μονώτατος· καὶ οἱ προφῆται τοῦ ἁλσέως σφόδρα πολλοί», ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπηγορεύσεν «οὐ ψυτεύσεις σεαυτῷ ἁλσος· πᾶν ξύλον παρὰ τὸ θυσιάστηριον τοῦ Θεοῦ σου οὐ ποιήσεις σεαυτῷ» (Δευτερ. Κεφ. 15'. 21). Ἐν δὲ τοῖς μετὰ τὸν Νόμον χρόνοις παρατηρεῖται, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀδιαφόρως ἀνήγειρον τοὺς ναοὺς αὐτῶν ἐπὶ ὄρεων ἢ ἐπὶ τόπων πεδινῶν, τινὰς μὲν ἀκάρποις δένδροις καθωραίζοντες, ἄλλους δὲ καὶ ἄνευ τούτου καταλείποντες. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὕδατος, διότι τοῦτο ἔθεωρετο παρὰ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀπ' αἰώνων λαῶν ὡς καθαρτικὸν καὶ ἀπαραίτητον εἰς πάντα εἰσερχόμενον πρὸς λατρείαν ἐν τόπῳ ἱερῷ. Πρὸς τοῦτο ὑπῆρχε κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ ἱεροῦ σκεῦός τι, ἐν ᾧ ἐμπιερίχeto τὸ καθηγιασμένον ὕδωρ, ὅπερ σκεῦος ἐκαλεῖτο περιβραντήριον: «ἀλλ' ὁ μὲν παῖς, δι' οὗ τῆς χειρὸς ῥέει τὸ ὕδωρ, Λακεδαιμονίων ἐστὶ, οὐ μέντοι τῶν ἄλλων περιβραντηρίων οὐδέτερον». (Ἡροδ. Ι. 51). Πᾶς οἷοςδῆποτε εἰσερχόμενος ἐν τῷ Ἀδύτῳ ὤφειλε νὰ νίπῃ τὰς χεῖρας καλῶς. Οὕτως ὁ Ἐκτωρ παρ' Ὀμήρῳ δὲν θέλει νὰ προσφῇρῃ θυσίαν πρὸς τὸν Δία, πρὶν ἢ νίψῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

Χερσὶ δ' ἀνίπτοισιν Διὶ λείβειν αἶθρα παρ' ὄνον ἄζομαι. (Ἰλιάδ. Ζ'. 266).

Τὸ ἔθος τοῦτο μετὰ μείζονος ἀκριβείας ἐτήρετο ὑπὸ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ κατὰ ῥητὴν τοῦ Ἰεχωβά ἐντολὴν νομοθετηθεῖσαν διὰ στόματος τοῦ Μωϋσέως: «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· ποιήσον λουτήρα χαλκοῦν, καὶ βάσιν αὐτῷ χαλκῆν, ὥστε νίπτεσθαι. Καὶ νίψεται Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὕδατι· ὅταν εἰσπορεύωνται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, νίψονται ὕδατι, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωσι». (Ἐξοδ. Κεφ. Α. 17, 20). Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις φαίνεται ἰσχύον τὸ ἔθιμον τοῦτο: «προσερχόμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφωρίᾳ πίστεως, ἐργασιζόμενοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς· καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινην». (Παῦλ. πρὸς Ἑβρ. Κεφ. 10. 22, 23). Καὶ ἀκολούθως ἐν πολλοῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ναοῖς, ἰδιαίτερος δὲ ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὑ-

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ Ἐταιρίᾳ τῶν Μεσαιωνικῶν ἔρευνῶν, κατὰ τὴν περὶ Ἀγισμάτων συζήτησιν.